

Наталія Мігульова,
учитель спеціалізованої школи I–III ступенів № 29 (м. Суми)

ОЗНАЙОМЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ З МИСТЕЦТВОМ ПІВНІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Презентована автором розробка спрямована на ознайомлення старшокласників з мистецтвом Північного Відродження та його найвідомішими представниками – Яном ван Ейком, Пітером Брейгелем Старшим. Запропоновані різноманітні методи та прийоми, орієнтовані на самостійне розкриття учнями особливостей творчості митців, виявлення їхнього ставлення до художніх образів на картинах, у яких художники відобразили емоції й почуття, думки й мрії людини минулих століть. Наведені матеріали можна використати під час вивчення курсу «Світова художня культура» (9-й або 11-й класи) або в позакласній роботі (мистецький захід).

Ключові слова: мистецтво Північного Відродження, урок світової художньої культури, Ян ван Ейк, Пітер Брейгель Старший.

Нідерландський Ренесанс – це дорога пошуків, прозорість, розчарувань, блискучих знахідок.

П. Брейгель Старший

Тема мистецтва Північного Відродження є цікавою і необхідною для розширення кругозору старшокласників – культура людини повинна знати відомих представників різних мистецьких напрямів, стилів і жанрів, розумітися на їх основних характеристиках. У межах курсу «Художня культура» в старших класах ця тема спеціально не вивчається, однак творчий учитель завжди знайде можливість ознайомити своїх учнів зі світовими шедеврами – на уроках, у позаурочній роботі. Так, у 9-му класі, вивчаючи тему 2 «Художня культура і світ людини», учні можуть додатково розглянути картини Я. ван Ейка, П. Брейгеля Старшого та проаналізувати відображені почуття, думки героїв полотен, задуматися про їхні світоглядні цінності й порівняти з сучасними, а також проаналізувати, якими саме засобами виразили внутрішній світ людей художники. Важливо, щоб власне ставлення до образів учні могли відтворити в реалістичній або абстрактній композиції (жанр і техніка – на вибір).

Одинадятикласники можуть ознайомитися з розглянутими у статті картинами як світовими взірцями в контексті вивчення тем розділу I «Візуальні мистецтва» або у виховній роботі (мистецький проект, мистецький захід, мистецька конференція тощо).

Ознайомлення з мистецтвом Північного Відродження передбачає висвітлення особливостей творчого методу Пітера Брейгеля Старшого, уміння аналізувати художні твори митця і визначати їхнє місце у світовій культурі. Доцільним стане використання таких методів і прийомів, як розповідь, пояснення, ілюстрація, демон-

страція, усне опитування, самостійна робота, фасилітована дискусія, проблемні питання, метод емоційного впливу, робота з таблицями, асоціативний куш, тестове опитування, проект. Розглянемо їх детальніше у контексті структури уроку.

3 метою перевірки домашнього завдання вчитель може звернутися до розроблених тестових завдань у програмі TEST-W2 (3–5 учнів) (примітка: правильні відповіді виділено курсивом)

1) Мистецтво Північного Відродження зародилося на території Нідерландів і набуло довершеності у творчості Яна ван Ейка: а) так; б) ні; в) частково.

2) З іменем Яна ван Ейка пов'язана поява невідомої для мистецтва Північного Відродження форми живопису – станкової картини, а також нової техніки – олійного живопису: а) так; б) ні; в) частково.

3) Північне Відродження – це термін, який використовують для характеристики мистецтва таких країн: а) Італія, Німеччина, Нідерланди; б) Франція, Німеччина, Нідерланди; в) Німеччина, Італія, Франція.

4) Епоха Відродження в Італії тривала: а) з XIII по XV ст.; б) з XIV по XV ст.; в) з XIV по XVI ст.

5) Хто став новатором у олійному живопису Італії: а) Рафаель Санті; б) Мікеланджело Буонаротті; в) Леонардо да Вінчі.

6) Кому належать картини «Мадонна канцлера Ролена» та «Мадонна каноніка ван дер Пале»: а) Рафаелю Санті; б) Тиціану; в) Яну ван Ейку.

7) Про кого з митців Відродження можна сказати, що він вклонявся і вогню свічки, і червоному боку яблука, і дзеркалу (де відбивалося його власне віддзеркалення): а) Рафаель Санті; б) Леонардо да Вінчі; в) Ян ван Ейк.

Пітер Брейгел Старший.
Фрагмент картини «Битва Посту і Масляної». 1559 р.

Пітер Брейгел Старший. **Селянське весілля.**
Дата завершення 1568 р.

8) Північне Відродження тривало: а) з XIII по XV ст.; б) з XIV по XV ст.; в) з XV по XVI ст.

9) Засновниками Нідерландської школи живопису вважають: а) братів ван Ейків; б) Ієроніма Босха; в) Пітера Брейгеля.

У фронтальній роботі з класом для виконання учнями вправи «Слайд-шоу» демонструються полотна майстрів Відродження. Важливо, щоб під час демонстрації учні не лише визначили країну, в якій жив художник, а й (по можливості) назвали авторів картин: «Джоконда», «Мадонна Літта» (да Вінчі); «Сікстинська мадонна», «Мадонна в зелені» (Рафаель); «Покарання Марсія», «Любов небесна та Любов земна» (Тиціан); «Мадонна канцлера Ролена», «Мадонна каноніка ван дер Пале», «Портрет подружжя Арнольфіні», «Гентський вітвар» (Ян ван Ейк); «Битва Посту і Масляної», «Перепис у Віфлеємі», «Селянський танок» (Пітер Брейгел).

Наступний прийом передбачає заповнення таблиці, в яку учні вносять запропоновані короткі судження та намагаються пояснити їх суть.

Італійське Відродження	Північне Відродження
1	2
4	3
5	6

1. «Митці ідеалізували й узагальнювали красу та досконалість людини».

2. «Людина грішна за своєю суттю, необхідно відмовитися від радощів життя...».

3. «Все, що не належить до християнської культури, не заслуговує на увагу...».

4. «Те, що властиве нам від природи, найменше гідне засудження».

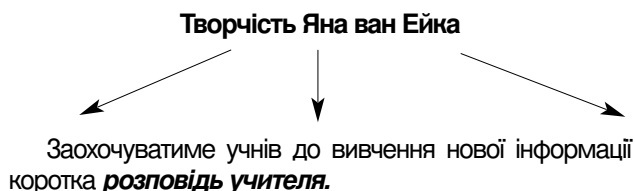
5. «Людина є чимось найкращим і навіть більш ніж найкращим».

6. «Митці створювали характерні образи: прості, скромні й буденні».

Старшокласникам із нижчим рівнем підготовленості можна запропонувати іншу таблицю і попросити пояснити судження, що в ній містяться, наприклад:

Італійське Відродження	Північне Відродження
Віра у безмежні можливості людини	Бажання звернути увагу на гріховну сутність людини
Віра в те, що людина може змінити світ	Світ котиться у прірву гріха
Віра в самоцінність особистості	До гріха схильні всі: священики, ченці, воїни, багаті та бідні
Захоплення фізичною досконалістю людини	Зацікавленість життям простих селян
Оспівування краси людини	Опис звичайних (буденних) подій людського життя

Додатково використовується прийом «Асоціативний куш», що дозволяє назвати найбільше характеристик творчості Яна ван Ейка:

Учитель. Сьогодні ми будемо говорити про події, що відбувалися в мистецтві Західної Європи в XVI ст., зокрема в Нідерландах. Але за всіма подіями стоять люди, отже, розмова буде про людину, про те, що її хвилювало і що захоплювало в далекому минулому. Тому епіграфом до уроку обрано слова художника, з творчістю якого ми будемо знайомитися на уроці. Хто ця людина – Пітер Брейгель Старший, якого дехто називав «мужицьким», а дехто «жартівником»? І чим його творчість вирізняється з-поміж того, що ми вже бачили? Чим іще нас здивує Північне Відродження?

Учитель ставить перед учнями **проблемне запитання**:

Що у творчості Пітера Брейгеля Старшого можна віднести до: а) пошуків; б) прозорін; в) розчарувань; г) блискучих знахідок?

Виклад нового матеріалу можна відразу ж розпочати з художнього аналізу картини «Падіння Ікара». Учитель пояснює, що «Падіння Ікара» – єдина робота Брейгеля на міфологічний сюжет, яка дійшла до нас. У 1552–1553 рр. на пропозицію мецената Кока Брейгель здійснив подорож до Франції, Італії, Швейцарії, щоб зобразити серію малюнків італійських пейзажів, призначених для репродукції в гравюрі. Один із його друзів сказав з цього приводу: «Перебуваючи в Альпах, Пітер ковтав гори і скелі, а повернувшись додому, став вивергати їх із себе на полотно».

Учитель пропонує **порівняти літературний та художній образ** міфологічної постаті Ікара. Для цього просить учнів пригадати і **схематично змалювати** популярний сюжет «Метаморфоз» давньоримського поета Овідія (робота виконується учнем біля дошки та в зошиті). Після цього учні доходять висновку, що в Овідія всі

«остовпіли», побачивши, як «мчать вільно по небу» Дедал з Ікаром, а в Брейгеля на всьому величезному просторі ніхто не здивований польотом крилатих людей, кожен поглинутий своєю справою: орач втупився в борозну, рибалка – у свою мережу, пастух лише трохи підвів голову, матроси, пливучи на кораблі, навіть не вийшли на палубу – і ніхто не відчув ні чарівності польоту, ні трагічності падіння Ікара!

Учні визначають, де ж він сам – герой, якого уявляли мало не богом, і роблять висновок – зник у морській безодні, не встигнувши навіть (за Овідієм) викрикнути «ім'я батька». Звідки ж ця нечувана зухвалість, цей виклик гігантам Відродження, які поставили людину з її владним бажанням і творчою волею над самим Всесвітом?..

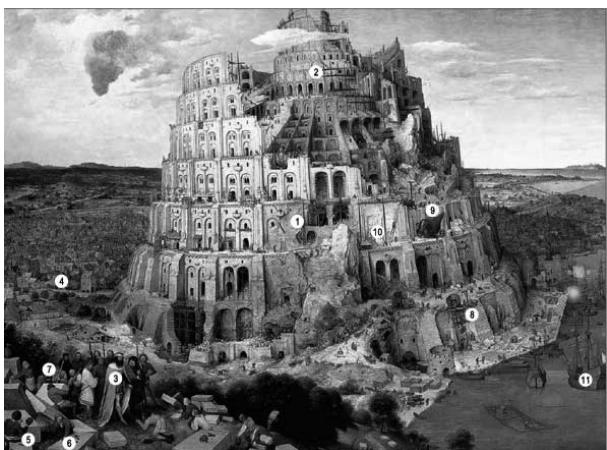
Революція уявлень про світ у творчості Брейгеля здійснюється також під впливом Миколи Коперника, що змінив роль Землі як центру Всесвіту: «Сонце – всевладо, що осяває все довкола, ось справжній герой «Падіння Ікара». А людина? Усього лише жива поросинка, що промайнула в сонячному промінні».

Загальний висновок, якого мають дійти учні: Брейгель показав людину як продукт природи, звідки вона черпає життєву енергію. Художник не наділяє людину благородним обличчям і прикрашеними формами, не прагне підігнати дійсність під піднесений ідеал, втілений повною мірою майстрами Високого Відродження (Італія).

Перед **аналізом картини** «Вавилонська вежа» вчитель пояснює, що даний артефакт існує у двох варіантах: «Велика Вавилонська вежа», що зберігається у Відні, і «Мала Вавилонська вежа» (Роттердам). Пітер Брейгель, як істинний митець, прагне виховувати та вдосконалювати людське суспільство. Навіть біблійні сюжети він екстраполює в довоколишній світ, пише таким, щоб складний Всесвіт став зрозумілим кожному. Так, навіть події біблійної оповіді про будівництво Вавилонської вежі художник переносить до Антверпену (столиці Нідерландів). Сюжет картини узятий із 11-ї глави «Книги Буття», де описується будівництво башти заввишки до небес у рівнині Сеннар. Населення Землі, що мало в ті дні «одну мову й один прислівник», вирішує «зробити собі ім'я, перш ніж розсіятися по лицю Землі». Господь змішав мови людей, і вони перестали розуміти один одного, будівництво припинилося, честолюбний задум залишився нездійсненим. Ім'я міста й вежі було Вавилон. Це слово з Біблії утворене від старогрецького дієслова *bab-ilu*, що означає «плутати, змішувати» (у аккадській мові слово *bab-el* означає «брами Бога»). Історія будівництва вавилонської вежі стала символом марних, пихатих прагнень, яким Провидіння кладе кінець.

Пітер Брейгель Старший. **Падіння Ікара.** 1558 р.

Аналіз фрагментів картини «Вавилонська вежа»
П. Брейгеля

1. Вежа – архітектурно Вавилонська вежа Брейгеля повторює римський Колізей (лише має не три, а сім поверхів). Колізей вважався символом гонінь на християнство: там за античних часів мученицькою смертю помирили перші послідовники Ісуса. У трактуванні Брейгеля вся імперія Габсбургів була таким «Колізеєм», де силоміць насаджувалося католицизм і жорстоко переслідувалися протестанти — істинні християни в розумінні художника (Нідерланди були протестантською країною).

2. Замок – усередині, в серці вежі, художник поміщає споруду, що копіює замок Святого Ангела в Римі. Цей замок у Середні віки служив резиденцією римських пап і сприймався як символ могутності католицької віри.

3. Німрод – цар Вавилону, який повелів почати будівництво вежі. В історії Німрод залишив про себе пам'ять як жорстокий і зухвалий правитель. Брейгель змальовує його в подібі європейського монарха, маючи на увазі Філіпа II. Натякаючи на деспотизм Філіпа, художник розташовує поряд із ним уклінних каменярів: вони опустилися на обидва коліна, як було прийнято на Сході, тоді як в Європі перед монархом ставали на одне коліно.

4. Антверпен – тісне нагромадження будиночків, що тиснуться один до одного, – це не лише реалістична деталь, а й символ земної метушні.

5. Майстри – Брейгель показує розвиток будівельної техніки. На передньому плані він демонструє використання ручної праці. За допомогою калатал і зубил ремісники обробляють кам'яні блоки.

6. Трохи далі будівельники переміщують кам'яні плити за допомогою довгих жердин.

7. На рівні першого поверху башти працює кран із стрілою, що піднімає вантажі за допомогою линви і блоку.

8. Лівіше — потужніший кран. Тут линва накручується на барабан, що приводиться в рух силою ніг.

9. Вище, на третьому поверсі, — вантажний кран: він має стрілу і приводиться в рух силою ніг.

Дев'ятикласники шукають відповідь на запитання: «Хто головний герой у цих творах?» і погоджуються, що марність людських зусиль є найбільшою трагедією людства, — ось головні теми, що розкриває художник у своїх картинах. Вежа – гордіня, Ікар – гордіня.

Історична довідка допоможе учням краще зрозуміти особливості часу, коли жив і творив П. Брейгель. Нідерланди належали іспанському королю, який з 17 провінцій Нідерландів отримував учетверо більше прибутків, ніж з усіх своїх колоній.

Становище у Нідерландах ще більше погіршилося, коли іспанський престол посів Філіпп II. На території Нідерландів запалали вогнища інквізиції. Майже в кожному з 300 міст інквізиція запровадила аутодафе. Бідняки й жебраки становили четверту частину населення країни. Філіпп II, ніби передбачаючи революцію, спрямував до Нідерландів військо на чолі з герцогом Альбою. Війська були розміщені в усіх великих містах. Почалися розправи з невдоволеними. Створена для цього «Рада в справах про заколоти» виносила смертні вироки майже всім підозрюваним, як бідним, так і вельможам, адже майно страчених потрапляло до іспанської скарбниці. Кати не жаліли ні жінок, ні дітей.

Шибеницю можна побачити практично на всіх картинах Брейгеля цього періоду. Навіть остання картина художника отримала назви «Танок під шибеницею» або «Сорока на шибениці».

На початку *аналізу картини* «Селянське весілля» учні відповідають на запитання: «Що відбувається на цій картині? Що іще відбувається на цій картині?». Учитель може розповісти, що «Рада у справах про заколоти» заборонила трактувати Біблію, заборонила великі зібрання. Навіть на весілля дозволялося запросити не більше 20 гостей. «Селянське весілля» — це своєрідна відповідь Брейгеля на політику Альби. Гості на картині серйозні, їх дуже мало (зазвичай на селянське весілля завжди збиралося дуже багато народу). Натовп людей можна побачити у дверях. Але найцікавіше те, що на картині відсутній жених. (Під женихом християнська церква мала на увазі Христа).

Учні також звітують про роботу над *проектом*, метою якого було: ознайомитися з творчим надбанням Пітера Брейгеля Старшого; проаналізувати картину «Нідерландські прислів'я», знайти якомога більше тлумачень сюжетів-мініатюр. *Гіпотеза*: картина П. Брейгеля «Нідерландські прислів'я» — це зображення селянського життя за відомими на той час і майже забутими чи втраченими нині прислів'ями.

На уроці учні можуть підібрати до кожного фрагмента картини прислів'я і дійти висновку, що художник у

«Нідерландських прислів'ях» – зовсім не банальний колекціонер прислів'їв, а викривач людської недолугості, необачності, заздрощів, а робота Пітера Брейгеля Старшого – не розвага для нудьгуючого нероби, а повчання.

1.

2.

3.

4.

Пітер Брейгель Старший.

Фрагменти картини «Нідерландські прислів'я»

На завершення вивчення теми вчитель пропонує учням дати відповідь на поставлене раніше проблемне запитання щодо творчості Пітера Брейгеля Старшого.

Учитель **підсумовує**: 16 картин Пітер Брейгель змушений був продати фінансисту з Антверпена, бо переживав матеріальну скруту. Своєю чергою фінансист здійснив фінансову аферу й утік, а його майно було описане і передане (разом із картинами Брейгеля) до міського ломбарду. Саме це і врятувало художника від інквізиції, а картини від полум'я. Інші свої картини та гравюри художник спалює, боячись за своїх рідних. Єдина картина, що тоді збереглася – це «Сорока на шибениці», яку він залишив дружині як попередження (довгий язик доведе до ...).

Удома дев'ятикласники можуть **проаналізувати** картину Пітера Брейгеля «Сліпі» (усно) та спробувати **підібрати до неї українське прислів'я**. Також у творчому завданні за творами художника учні мають змогу виразити у формі колажу під загальною назвою «Моральні вади людства» актуальність проблем, які піднімав Пітер Брейгель у своїх роботах.

Таким чином, мистецтво Північного Відродження, що зародилося на території Нідерландів і поширилося в Італії, Німеччині, пов'язане з іменами Яна ван Ейка, Пітера Брейгеля Старшого. Художні образи їхніх полотен і сьогодні змушують замислюватися над питаннями, хто є людина у світі, а також розмірковувати про її моральні й естетичні риси, про саморозвиток і необхідність самовдосконалення.

(Див. другу стор. обкладинки).

Стаття надійшла до редакції 27 лютого 2014 року

Мигулева Н. Ознакомлення старшокласників с искусством Северного Возрождения

Представленная автором разработка направлена на ознакомление старшекласников с искусством Северного Возрождения и его самыми известными представителями – Яном ван Эйком, Питером Брейгелем Старшим. Предложены разнообразные методы и приемы, ориентированные на самостоятельное раскрытие учениками особенностей творчества художников, выявление их отношения к художественным образам на картинах, в которых художники отобразили эмоции и чувства, мысли и мечты человека прошлых веков. Приведенные материалы можно использовать в изучении курса «Мировая художественная культура» (9 или 11 классы) или во внеклассной работе (творческое мероприятие).

Ключевые слова: искусство Северного Возрождения, урок мировой художественной культуры, Ян ван Эйк, Питер Брейгель Старший.

Miguleva N. Acquaintance of senior pupils with the art of North Revival

Presented by the author elaboration is directed on the acquaintance of senior pupils with the art of North Revival and its known representatives – by Jan van of Eyk, by Peter Breygel Senior. Various methods and receptions oriented on the independent opening by the students features of artistic creation of artists, an exposure of their attitude toward images on pictures, in which artists represented emotions and senses, ideas and dreams of man of the last centuries have been offered. The materials can be used during the study of course the «World artistic culture» (the 9 or the 11 formes) or in extracurricular work (artistic measure).

Keywords: art of North Revival, lesson of world artistic culture, Jan van of Eyk, Peter Braygel' the Senior.